

УДК 343.978 (477)

Б. М. Головкін, кандидат юридичних наук, завідувач сектору дослідження проблем злочинності та її причин Інституту вивчення проблем злочинності АПРН України, м. Харків

ЩОДО ПРИЧИН РЕЦИДИВОНЕБЕЗПЕЧНОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ РАНІШЕ СУДИМИХ КОРИСЛИВИХ НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНЦІВ

Злочинна активність корисливих насильницьких злочинців у певний момент примусово припиняється чи призупиняється у зв'язку із викриттям, арештом і засудженням до певної міри покарання. Відтоді особа змінює свій правовий статус, у судовому порядку змушено зазнає державного осуду, передбачених кримінальним законом обмежень особистого та майнового характеру за вчинені у минулому злочинні дії, а також шляхом встановлення вироків суду стану судимості на неї покладається обов'язок дотримання мінімально необхідної соціально-рольової поведінки і недопущення протиправних дій у майбутньому під загрозою посилення засобів кримінальної репресії¹. Відновлення кримінальної активності особами, які перебувають у стані судимості, свідчить про суспільно небезпечне поглиблення ціннісних деформацій свідомості, послідовне негативне ставлення до суспільно прийнятних ролей і норм поведінки, подальшу дезадаптацію, що призводить до цілеспрямованого продовження злочинної діяльності корисливого насильницького спрямування. Як показує узагальнення судової практики, реалізація призначеного судом кримінального покарання за раніше вчинені злочини не досягає такої кримінологічно значущої мети, як виправлення особи, а звернені у майбутнє правові застереження утримуватися від рецидиву протиправної поведінки не виконують запобіжної функції. Так, за нашими даними, 35,2 % осіб, які вчинили вбивства із корисливих мотивів, 21,6 % — вбивства на замовлення, 40,1 % — бандитизм, 31,1 % — грабіж, 37,6 % — розбій, 24,5% — вимагання, 37,9% — незаконне заволодіння транспорт-

ними засобами, 26,9 % — незаконне позбавлення волі або викрадення людини, на момент притягнення до кримінальної відповідальності за новий злочин мали статус судимості. Слід наголосити, що попередні судимості у них були виключно за умисні злочини, тому останній злочин визнається рецидивом. Для порівняння: частка рецидивних злочинів у структурі всієї злочинності по Україні в середньому становить 12–13 %¹, тобто рецидив корисливих насильницьких злочинів у 2–3 рази вищий від загальностатистичного.

Безпосередньою причиною підвищеної рецидивонебезпечності кримінальної активності осіб, які в минулому вже вчиняли злочини і мали судимість, кримінологи називають виразну і стійку антисуспільну спрямованість особистості злочинця (до 60 %), а також похідні від неї інші особистісні деформації сфери свідомості і волі, активізовані криміногенними життєвими ситуаціями². Поряд із суто особистісним чинником вагомий вплив на продовження злочинної діяльності раніше засудженими особами здійснюють: повернення до того самого середовища, в якому початково відбувалося формування антисуспільної спрямованості особистості, збереження кола знайомств і продовження спілкування з особами групи криміногенного ризику за місцем проживання, зіткнення із тими самими життєвими проблемами та буденними негараздами, які в минулому зумовлювали вибір кримінального шляху їх вирішення та не втратили свого мотиваційного підґрунтя³. Серед особистісних рис і властивостей далеко не другорядна роль у нездатності відновити суспільно прийнятний статус після засудження належить соціальній дезадаптації таких осіб, інтелектуальній і вольовій пасивності, неубачанні власних доленосних перспектив, байдужості до суспільних норм та вимог моралі, несприйняттю загрози повторного засудження, повсякденному життю за мінливими обставинами. Такі особи схильні до конформних впливів, а також пошуку незначної ситуативної вигоди з метою задо-

¹ Див.: Батиргарєєва В. С. Кримінологічна характеристика стану рецидивної злочинності в Україні (рівень, структура, динаміка) // Питання боротьби зі злочинністю. — Х.: Кроссрууд, 2006. — Вип. 12. — С. 50.

² Див.: Зелінский А. Ф. Рецидив преступлений (структура, связи, прогнозирование). — Х.: Вища шк., 1980. — С. 40; Данышин И. М. Усталені форми злочинності. — Х.: Акта, 2002. — С. 81; Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: У 3 кн. — Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих злочинів. — К.: Ін Юре, 2007. — С. 549.

³ Див.: Зелінский А. Ф. Вказ. праця. — С. 61–69.

¹ Див.: Голіна В. В. Судимість: Монографія. — Х.: Харків юрид., 2006. — С. 14–15; Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності: Монографія. — К.: Атіка, 2004. — С. 31–33.

волення нагальних матеріальних потреб у підтриманні мінімального рівня життєдіяльності і, що головніше, заради задоволення примітивних корисливих інтересів у здобутті засобів до ведення звичного для них способу життя (буденне вживання алкогольних напоїв, наркотиків, психотропних речовин, задоволення азартно-ігрової залежності, надмірне «захоплення сексом» тощо).

Пояснення підвищеної рецидивонебезпечності злочинної активності корисливих насильницьких злочинців слід шукати у площині аналізу певним чином пов'язаних таких кількісних і якісних ознак, як-от: кількість судимостей, вид і міра застосованого покарання та інших кримінально-правових обмежень, характер раніше вчинюваних злочинів, зв'язки між різними видами злочинної практики у процесі поглиблення антисуспільної спрямованості, ставлення засуджених до злочину, інтенсивність відновлення злочинної діяльності (інтервали рецидиву), вплив вікового чинника на рецидивонебезпечність злочинної поведінки певного виду. Для більшої предметності кримінологічного аналізу та емпіричної обґрунтованості висновків доцільно послідовно дотримуватися запропонованого умовного поділу контингенту корисливих насильницьких злочинців на тих, які здійснюють низькодохідну злочинну діяльність (грабіжники, розбійники, вимагачі, корисливі вбивці), та осіб, які займаються високодохідною злочинною діяльністю (наймані вбивці, викрадачі людей, бандити, захоплювачі транспорту).

Таблиця 1

Порівняння значень показників кількості судимостей корисливих насильницьких злочинців

Кількість судимостей	Статті КК України, за якими засуджені корисливі насильницькі злочинці за останнім вироком							
	115 п. 6	115 п. 11	146	186	187	189	257	289
Одна	52,8 %	81,8 %	71,4 %	58,8 %	53,4 %	55,4 %	62,2 %	53,3 %
Дві	36,3 %	18,2 %	28,6 %	25,1 %	28,7 %	25,1 %	21,9 %	34,8 %
Три	5,4 %	—	—	8,9 %	10,4 %	12,3 %	11,0 %	8,7 %
Більше	5,5 %	—	—	7,2 %	7,5 %	7,2 %	4,9 %	3,2 %

Таблиця 2

Порівняння значень показників характеру судимостей корисливих насильницьких злочинців

Злочинці	Структура вчинених злочинів, за які були засуджені корисливі насильницькі злочинці за попередніми вирокami									
	Крадіжки (інколи шахрайство)	Хуліганство	Тілесні ушкодження	Вбивства та замаху	Наркозлочини	Грабїж, розбій, вимагання	Незаконне поводження зі зброєю	Незаконне заволодіння транспортним засобом	Інші злочини	
Корисливі вбивці	54,1 %	5,8 %	2,6 %	3,4 %	9,0 %	17,2 %	2,1 %	4,2 %	1,6 %	
Наймані вбивці	6,7 %	13,3 %	—	13,3 %	6,7 %	20,0 %	33,3 %	6,7 %	—	
Викрадачі людей	13,3 %	13,3 %	6,7 %	6,7 %	6,7 %	20,0 %	26,6 %	—	6,7 %	
Грабіжники	57,8 %	3,8 %	2,5 %	1,2 %	13,8 %	14,4 %	0,6 %	3,1 %	2,5 %	
Розбійники	49,2 %	4,9 %	1,3 %	1,1 %	10,4 %	24,9 %	3,3 %	2,2 %	2,7 %	
Вимагачі	49,6 %	4,9 %	2,5 %	1,6 %	9,1 %	24,8 %	4,9 %	0,8 %	3,3 %	
Бандити	28,9 %	11,7 %	1,7 %	3,5 %	9,6 %	25,4 %	13,1 %	4,4 %	1,7 %	
Захоплювачі транспорту	35,9 %	9,4 %	1,6 %	3,1 %	6,2 %	25,0 %	11,0 %	6,2 %	1,6 %	

Зіставлення показників табл. 1, 2 дає чітке розуміння того, що злочинна діяльність корисливих убивць, грабіжників, розбійників, вимагачів більш інтенсивна, містить порівняно вищий відсоток багаторазового рецидиву (три і більше судимостей). Паразитично-споживацька ціннісна орієнтація, у цілому дезадаптований спосіб життя, життєствердна позиція наживи засобами фізичної переваги заради підтримання усталених у девіантному молодіжному середовищі стандартів проведення дозвілля і розваг, шкідливих звичок, азартно-ігрових поведінкових залежностей звужують сферу провідних злочинних інтересів до неодноразового вчинення крадіжок, грабежів, розбоїв, вимагань, заволодіння зброєю та автотранспортом, що мають єдину корисливу мотиваційну основу. Утім базова корислива спрямованість таких осіб поєднується із насильницьким способом поведінки, що є зовнішнім виразом домінуючої особистісної властивості — агресивності. Остання не має виключно інструментального походження, бо в ній присутня негативістська та імпульсивна складова, на що вказують такі злочинні дії рецидивістів, як хуліганство, тілесні ушкодження, вбивства. Умовами для поглиблення і розвитку негативістської складової агресії служать наркотична й алкогольна залежність, про наявність якої свідчить характер злочинної діяльності рецидивістів у сфері незаконного наркообігу.

На фоні значного переважання загального рецидиву привертають увагу показники спеціального рецидиву, оскільки $\frac{1}{4}$ розбійників і вимагачів і майже кожен сьомий корисливий убивця та грабіжник мали судимості за тотожні злочини (грабежі, розбої, вимагання), що є зовнішнім проявом особистої схильності саме до цього виду злочинної діяльності.

За результатами узагальнення судової практики, убивцям, грабіжникам, розбійникам і вимагачам за минулими вироками призначалися покарання у виді позбавлення волі на певний строк: у середньому в межах 35–40 %, натомість $\frac{2}{3}$ засуджених — покарання, не пов'язані із позбавленням волі (штраф, виправні роботи, обмеження волі), що цілком закономірно з огляду на переважання крадіжок, наркозлочинів і хуліганства. Разом з тим на особливу увагу заслуговує практика застосування судами статей 69 та 75 Кримінального кодексу України.

За нашими даними, положення ст. 69 КК України по останньому вироку застосовувалися до 26 % грабіжників, 39 % розбійників і 42 % вимагачів. Тобто суд, оцінюючи ступінь тяжкості цих злочинів та відповідно міру суспільної небезпечності осіб, які їх вчинили, дійшов висновку про доцільність призначення основного покарання, нижчого від найнижчої межі, встановленої в санкціях даних складів злочинів, з тим щоб за допомогою економії засобів кримінальної репресії досягти кінцевої мети покарання — виправлення засуджених та запобігання вчиненню ними повторних злочинів. Серед найбільш поширених обставини, що пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину, переважають щире каяття й активне сприяння розкриттю злочинів (до 70 %) та добровільне відшкодування завданого збитку й усунення заподіяної шкоди (до 20 %). Окрім цього, враховувалися позитивні характеристики на підсудних. На наш погляд, вважати щире каяття критерієм дійсного ставлення винних до вчиненого злочину немає вагомих підстав. Під загрозою неминучого покарання годі очікувати іншої реакції винних, ніж «щире каяття». Останнє — типова позиція самозахисту і свідчення психологічного несприйняття нового статусу засудженого. Оцінити істинне особисте ставлення засуджених до вчиненого злочину, осмислення ними антисуспільної сутності протиправного вчинку можна лише на підставі недопущення рецидиву злочинних дій у майбутньому. Проте за цими показниками корисливі насильницькі рецидивісти у 2–3 рази перевищують решту злочинців, а значить, щире каяття як глибоко суб'єктивну категорію не слід беззастережно визнавати надійним індикатором позитивних змін у ціннісних орієнтаціях та дотриманні суспільно прийнятної рольової поведінки.

Звільнення засуджених від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) за попереднім вироком застосовувалися до $\frac{1}{2}$ грабіжників і вимагачів, а також $\frac{1}{4}$ розбійників і вбивць¹. Причому склалася хибна практика, коли суд спочатку призначав основне покарання нижче від найнижчої межі, застосувавши ст. 69 КК, і на цій же підставі одразу звільняв злочинців від відбування покарання

¹ Див.: Звіт про склад засуджених за 2008 р. – Форма № 6. – К.: ДСА України, 2009.

із випробуванням. Залишається лише здогадуватися про істинну мотивацію проявів масштабного судового «гуманізму» при призначенні покарання корисливим насильницьким злочинцям, бо, за нашими даними, із числа звільнених від відбування покарання за минулими вироками 35 % корисливих убивць, 45 % грабіжників, 32 % розбійників і 35 % вимагачів продовжили злочинну діяльність у період дії випробувального терміну.

Недооцінка ступеня суспільної небезпеки для суспільства, міри виправлення має місце у відношенні осіб, умовно-достроково звільнених від відбування покарання. Сумлінна поведінка і ставлення до праці під час відбування покарання здавалося б повинні свідчити про позитивні зміни у світогляді та системі ціннісних орієнтацій, засвоєнні суспільно прийнятних ролей і тверді наміри дотримуватися вимог законності і правопорядку після звільнення, принаймні упродовж випробувального строку. Однак так буває далеко не завжди, бо 16 % корисливих убивць, 13 % грабіжників, 22 % розбійників і 23 % вимагачів вчинили нові злочини у період випробування та закріплення результатів виправлення до факту останнього засудження.

У зв'язку із цим становить значний інтерес характеристика даного спецконтингенту під час відбуття покарання у виправних колоніях. Як свідчать результати вибіркового кримінологічного досліджень російських колег, убивці, грабіжники, розбійники і вимагачі сумарно складають близько 35 % усіх засуджених негативної спрямованості, які злісно порушують вимоги режиму та правила внутрішнього розпорядку установ виконання покарання, що виражається: у вживанні спиртних напоїв (56,3 %), азартних іграх (27,2 %), фактах дрібного хуліганства (19,4 %), виготовленні, зберіганні заборонених предметів (11,3 %), вживанні наркотиків (6,1 %), безпідставних відмовах від роботи (36,0 %) ¹. Встановлено, що у відношенні 82,8 % цієї категорії засуджених застосовувалися заходи дисциплінарного стягнення у вигляді поміщення до дисциплінарного ізолятора, окрім цього 35,9 % засуджених переводилися до приміщень камерного типу ². На жаль, конкретизувати вид пере-

¹ Див.: Федорев П. Р. Отрицательно характеризующиеся осужденные в местах лишения свободы. – М.: Юристъ, 2006. – С. 89.

² Там само. – С. 87.

день немає можливості, бо наведена практика стосується Російської Федерації. Проте, як показують деякі узагальнення статистики накладання дисциплінарних стягнень у вітчизняних УВП, ситуація із показниками цієї діяльності в Україні мало чим відрізняється ¹. У будь-якому разі застосування вказаних заходів дисциплінарного впливу свідчить про послідовне негативне ставлення понад 1/3 засуджених корисливих насильницьких злочинців до вимог режиму відбування покарання, що тягне за собою зміну умов їх тримання у бік обмеження прав та законних інтересів із відповідними змінами правового статусу. Вельми імовірно продовження цією частиною засуджених злочинної діяльності після звільнення.

Для повноти загального уявлення щодо причин рецидивної кримінальної активності цієї категорії злочинців укажемо їх середній віковий склад: 14–17 років — 7 %, 18–24 роки — 42 %, 25–29 років — 25 %, 30–40 років — 15 %, 41–50 років — 10 %, старші — 1 %.

Підсумовуючи викладене, зазначаємо про таке. Із набуттям статусу судимості особа усвідомлює зміну свого становища в суспільстві, так чи інакше сприймає свою належність до нової соціальної групи раніше судимих громадян. Тобто формальний статус стає передумовою включення до неформальної спільноти кримінальної орієнтації, відокремленої в суспільній організації та закритої для соціального контролю. Кожна мала соціальна група має свою систему цінностей, відповідно до якої формуються нормативні вимоги до нових членів, заявляються рольові очікування, будуються перспективні плани. Сподіватися на суспільно прийнятний характер означених регуляторів діяльності не доводиться, так само як і на планування досягати життєвих цілей законними засобами. У міру інтеграції юнозрілої молоді до подібних спільнот, засвоєння їх цінностей та нормативно-рольових приписів відбувається ствердження антисуспільних позицій, водночас критичність сприйняття загрози повторного, більш суворого покарання під колективним впливом «бувалих рецидивістів» істотно послаблюється, взамін чого з'являється впевненість, що «цього разу» все минеться, бо аналіз минулих помилок і набутий досвід дозволить уникнути викриття і притягнення до кримінальної відповідальності.

¹ Див.: Романов М. В. Дисциплінарна відповідальність засуджених до позбавлення волі. – Х.: Фоліо, 2004. – С. 88–92.

Отже, неодноразові засудження переважно молоді віком 18–29 років, з одного боку, свідчать про незмінність ціннісно-сміслові платформи особистості злочинця, якою забезпечується провідна корислива мотивація, задається однопланове мислення, стандартизований насильницький спосіб досягнення цілей, використання сприятливих зовнішніх обставин з метою отримання незаконної вигоди. З другого боку, недовіра застережувального впливу кримінально-правового статусу судимості на свідомість цих осіб більше пов'язана з об'єктивним поверненням до того самого оточення, середовищних умов, в яких відбувалося первинне формування антисуспільної спрямованості. І найголовніше: разом із оточенням незмінним залишається спосіб життя, обтяжений протиріччям між матеріальними домаганнями досягти омріяних високих споживацьких стандартів і реально низьким рівнем матеріальних можливостей, що цілком закономірно для даного вікового етапу соціального сходження, статусно низького становища в суспільній ієрархії. Відверто кажучи, статус судимого гранично погіршує і без того вразливе до кримінальних ризиків становище девіантної молоді, зводить нанівець «шанси» на висхідну соціальну мобільність, бо містить експліцитну бар'єрну складову, що так чи інакше стає на заваді включення цих осіб до просоціально налаштованих малих соціальних груп, члени яких відкрито відторгають суспільно неблагонадійні елементи із статусом судимості чи потаємно ставляться до них із пересторогою. Маємо визнати взаємність подібного відчуження, що значно посилює процеси соціальної стратифікації девіантного молодіжного середовища за статусною ознакою судимості.

Ще один принциповий момент. Багаторазові засудження не варто розцінювати як показник злочинного професіоналізму, як іноді вважається, скоріше навпаки, йдеться про зручний і швидкий спосіб роздобути кошти на повсякденне забезпечення дезаповненого способу життя, і не більш того. Навіть надінтенсивна серійна злочинна діяльність не може автоматично належати до професійної, бо для констатації останньої слід встановити її атрибутивні ознаки.

Показовими виглядають інтервали рецидиву, інтенсивність повернення до злочинної діяльності після засудження. Так, за даними

нашого дослідження, майже кожен п'ятий корисливий убивця, грабіжник, розбійник та вимагач відновили кримінальну практику упродовж трьох місяців після засудження за минулим вироком чи звільнення від відбування покарання. Ще 9–12 % — у період 3–6 місяців. Тобто понад третину раніше засуджених корисливих насильницьких злочинців відновили кримінальну активність протягом півроку після засудження чи звільнення, що свідчить про їх зневажливе ставлення до статусу судимості. Таке ставлення значною мірою зумовлене браком коштів на ведення звичного паразитичного способу життя та подолання побутової невлаштованості за відсутності стабільних джерел засобів до існування. Безгрошів'я вносять серйозні корективи в життєві плани. Судимі особи більш прагматично ставлять легкі і середньої складності цілі — роздобути кошти на нагальні потреби у найближчу часову перспективу найчастіше «вуличними» посяганнями. Зважимо також на посилений оперативний контроль органів кримінального переслідування за цією категорією осіб, що призводить до повнішого виявлення всіх фактів їх протиправної діяльності і своєчасного припинення черговим арештом та притягненням до кримінальної відповідальності. З психологічної точки зору пояснення продовженню діяльності певного виду зробила Б. В. Зейгарнік і назвала його ефектом незавершеної дії¹. У своїй концепції Б. В. Зейгарнік відводила провідну роль у будь-якій діяльності особистісно-мотиваційному компоненту, а не ситуаційним впливам. Готовність діяти певним чином передусім залежить від особистого ставлення, продукованого інтересами, позиціями, цінностями, стійкою мотиваційною тенденцією особистості². Експериментальним шляхом було доведено, що у пам'яті людей невиконані (перервані) дії набувають сенсоутворюючого значення і майже у 2 рази сильніше стимулюють силу наміру до відтворення (продовження), аніж ті, що знайшли своє втілення у прийнятному результаті й від того втратили актуальність³. Іншими словами, за умови у принципі сприйнятливого ставлення особи до

¹ Зейгарнік Б. В. Личность и патология деятельности. – М.: МГУ, 1971. – С. 76–79.

² Там само. – С. 41.

³ Там само. – С. 77–78.

кримінальних засобів задоволення своєкорисливих потреб та інтересів насильницьким шляхом застережливо-превентивний ефект статусу судимості незначний. Локальна невдача, пов'язана із затриманням та умовним непокаранням реальним позбавленням волі, віддаляється у свідомості на задній план, а відновлення цілеспрямованої кримінальної активності прискорюється по мірі градієнтації цілі й розуміння досяжності (цього разу) прийняттого результату.

У проміжку від 6 місяців до 1 року продовжили злочинну діяльність понад третину судимих осіб, що може свідчити про зайняття ними позиції вичікування сприятливих умов для реалізації планів протиправних дій. Далі, по мірі віддалення від останнього засудження чи дати звільнення від покарання, спостерігається помітне зниження кримінальної активності: 1–3 роки — 28 % рецидиву злочинних дій, 3–5 років — 5 %. У певній частині раніше засуджених осіб з віком змінюється світогляд, відбувається пересмислення життєвого шляху, зрештою вони займають соціальне становище, що цілком відповідає їх прагненням та очікуванням. Кримінальна активність іншої частини судимих згасає у зв'язку із елементарною втратою фізичних можливостей, необхідних для силових форм наживи.

Кримінальна активність осіб, які здійснюють високодохідну злочинну діяльність (наймані вбивці, викрадачі людей, бандити, захоплювачі транспорту), порівняно нижча (див. табл. 1, 2). Показники багаторазового рецидиву (три і більше судимостей) у найманих вбивць та викрадачів людей взагалі відсутні, а бандити і захоплювачі транспорту мають менший відсоток даного показника (4,9 і 3,2 %), ніж особи, які здійснюють низькодохідну злочинну діяльність. Такі відмінності пов'язані із характером раніше вчинюваних злочинів. Зокрема, наймані вбивці і викрадачі людей у минулому найчастіше засуджувалися за незаконне поведіння зі зброєю (33,3 і 26,6 % відповідно), грабежі, розбої, вимагання (по 20 %), хуліганство (по 13,3 %), умисні вбивства й заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості (13,3 і 13,4 % відповідно). Подібне поєднання різних видів корисливих насильницьких злочинів свідчить про ухил кримінальної діяльності у бік тяжких і особливо тяжких

посягань, що, у свою чергу, вказують на високоприбуткову кримінальну орієнтацію цих осіб, готовність досягати життєвого успіху і компенсувати згаяний ув'язненням час шляхом довгострокового планування нехай разового, втім наддохідного посягання. Лише кожен чотирнадцятий із них мав судимість за злочини у сфері незаконного обігу наркотиків, що також показово. Близько 75 % найманих убивцям і 67 % викрадачам людей раніше призначалися покарання у виді позбавлення волі на певний строк, причому йшлося про тривалі терміни ув'язнення. У середньому лише до кожного сьомого застосовувалося звільнення від відбування покарання (ст. 75 КК) і тільки кожен десятий звільнився умовно-достроково (ст. 81 КК). За таких обставин у більшості з них, з одного боку, не було об'єктивної можливості відновлювати злочинну діяльність, нарощувати її інтенсивність, а з другого боку, в цьому не існувало нагальної потреби, бо багатоєпізодна злочинна діяльність лише за наростаючим підсумком може принести значну вигоду, що не відповідає антисуспільним переконанням і кримінальним планам цих осіб. За їх словами, необхідний один вдалий напад, щоб «зірвати великий куш» і «зав'язати». Тим не менш, як свідчать результати нашого дослідження, понад 1/3 найманих убивць та викрадачів людей, маючи статус судимості, продовжили вчиняти злочини у термін дії випробувального строку.

Бандити і викрадачі людей мають близьку характеристику за кількісними та якісними показниками рецидиву, проте у їх кримінальній «біографії» не настільки виразно прослідковується орієнтація саме на високоприбуткову злочинну діяльність, оскільки серед них понад третину раніше засуджених за злочини загальнокримінальної спрямованості — крадіжки, хуліганство, наркозлочини. Відповідно лише близько половини із них раніше засуджувалися до покарання у виді позбавлення волі на певний строк, в структурі якого понад третину становили звільнені від відбування покарання на підставі ст. 75 КК. Майже кожен десятий бандит і кожен сьомий захоплювач транспорту раніше умовно-достроково звільнявся від відбування покарання. Прикметно, що із числа звільнених від відбування покарання близько половини судимих відновили кримінальну активність і вчинили нові злочини.

Водночас спостерігається збільшення інтервалів рецидиву протиправних дій, а також розширення періоду рецидивонебезпечності кримінальної активності: 1–3 міс. — 16 %, 3–6 міс. — 8 %, 6–12 міс. — 25 %, 1–3 роки — 41 %, 3–5 років — 7 %, понад 5 років — 3 %. Пролонгована здатність до відновлення цілеспрямованої кримінальної активності рік тому, як судима особа в рамках свого кримінально-правового статусу зобов'язана уникати протиправних дій, свідчить про незмінну особисту позицію віддавати перевагу своєкорисливим інтересам перед необхідністю дотримуватися суспільно прийнятної ролевої поведінки щонайменше у розрізі часової перспективи зняття цих обмежень.

Насамкінець звертаємо увагу на прогнозування рецидиву корисливих насильницьких злочинних посягань. А. Ф. Зелінський у своїх емпіричних узагальненнях до групи корисливих насильницьких злочинів відносив насильницькі грабежі і розбої¹, а В. С. Батиргарєєва вказаний перелік доповнила умисними вбивствами з корисливих мотивів та вчинених на замовлення², що наближує склад аналізованої сукупності до нашого розуміння. За розрахунками А. Ф. Зелінського, статистична ймовірність повторного рецидиву корисливих насильницьких злочинів, пов'язаного із першим засудженням за тотожні злочини (так звана абсолютна ймовірність), у третій судимості становить близько 32 %, а в четвертій — 36,6 %³. Користуючись методикою А. Ф. Зелінського, В. С. Батиргарєєва зазначає, що вказані показники з перебігом часу помітно змінилися: перший зріс до 41,3 %, натомість другий знизився до 23,9 %⁴. Причину подібних змін авторка вбачає: а) у збільшенні термінів ув'язнення із кожним новим засудженням, що значно ускладнює чи навіть унеможливорює продовження злочинної «кар'єри» корисливих насильницьких злочинців; б) у набутті злочинної майстерності, переходу до організованих форм злочинної діяльності, що виводить

¹ Зелінский А. Ф. Взаимосвязь преступлений при рецидиве. – Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1974. – С. 35.

² Батиргарєєва В. С. Структура сучасного рецидиву злочинів в Україні // Питання боротьби зі злочинністю. – Х.: Кроссруд, 2006. – Вип. 11. – С. 87.

³ Зелінский А. Ф. Вказ. праця. – С. 104.

⁴ Батиргарєєва В. С. Вказ. праця. – С. 96.

їх із поля зору органів кримінального переслідування¹. Якщо перше висловлювання ми повністю поділяємо, то із другим твердженням погодитися важко. Встановлена процедура звільнення засуджених передбачає письмове інформування адміністрацією кримінально-виконавчої установи за 20 днів до дати звільнення територіального органу внутрішніх справ за обраним місцем проживання звільненого², тому говорити про їх випадання із поля зору оперативних служб наразі не доводиться.

Рекомендовано до друку на засіданні сектору дослідження проблем злочинності та її причин ІВПЗ АПРН України (протокол № 6 від 17 червня 2009 р.).

Рецензент — доктор юридичних наук, професор В. В. Голіна.

¹ Батиргарєєва В. С. Вказ. праця. – С. 96.

² Див.: Про порядок взаємодії органів і установ виконання покарань, територіальних органів внутрішніх справ та центрів зайнятості населення щодо надання особам, які звільнені від відбування покарання, допомоги в трудовому і побутовому влаштуванні, соціальній адаптації: Спільний наказ Держ. Департаменту України з питань викон. покарань, М-ва внутр. справ та М-ва праці та соц. політики № 250/1562/342 від 12 груд. 2003 р. // Довідник працівника кримінально-виконавчої інспекції / Уклад. Р. М. Гура, А. Х. Степанюк, В. В. Шкадюк. – Х.: СПД ФО Вапнярчук Н. М., 2005. – С. 261–265.